

فهرست تعیین زوجات، اولاد و نتایج ناصرالدین شاه قاجار تألیف میرزا هدایت‌الله کاشانی لسان‌الملک سپهر

به کوشش محمدرضا بهزادی^۱
محمّد طلوعی
محمّد میرزاخانی

درآمد

درباره همسران و فرزندان ناصرالدین شاه قاجار تاکنون پژوهش‌هایی صورت گرفته و سعی شده همسران، فرزندان و اولاد و نتایج او را فهرست‌نویسی کنند. باقر عاقلی در کتاب *خاندان‌های حکومتگر ایران* کوشیده زن‌های ناصرالدین شاه را فهرست نماید، یا ایرج افشار در کتاب *چهل سال تاریخ ایران در دوره پادشاهی ناصرالدین شاه* که منقح کتاب *المآثر و الآثار* است، سعی کرده اولاد ناصرالدین شاه را فهرست کند، اما همه این پژوهش‌ها به علت گذشت زمانی طولانی از وقایع و ثبت پراکنده این اطلاعات با کاستی‌هایی همراه است.

نسخه پیش‌رو، صورت منقح و استنساخ‌شده یکی از رساله‌هایی است که درباره اولاد و همسران ناصرالدین شاه نگاشته شده و به علت هم‌زمانی مولف با وقایع، بسیار نزدیک به واقع به نظر می‌رسد اما سال‌ها از نظر پنهان مانده است.

رساله «شرح حال و فهرست اولاد و نوادگان و نتایج ناصرالدین شاه قاجار»، در هیچ منبع و فهرستی

1. Qajarstudy@gmail.com

به صورت کامل مورد توصیف و بازبینی قرار نگرفته است و شاید بتوان تنها نام آن را در فهرست کتابخانه سلطنتی، تألیف شده در زمان تصدی ریاست شیخ اسمعیل شیخ المشایخ امیر معزی دزفولی به سال ۱۳۲۸ هـ ق تا سال ۱۳۳۸ هـ ق دانست. در این فهرست ذیل «صورت اسامی کلیه کتب و اشیای کتابخانه، تحویلی جناب آقای آقا شیخ اسمعیل رئیس کتابخانه مبارکه، کتب انتقالی از انبار حوضخانه، فهرست تعیین زوجات و اولاد مرحوم ناصرالدین شاه، تألیف هدایت الله لسان الملک، قطع وزیری [۲۶*۱۵،۳ و اندازه عطف ۱،۵ سانتی متر]، خط تحریر، کاغذ فلفل نمکی، جلد ابره مخمل قرمز» توصیف این نسخه آورده شده است. در برخی از صفحات، به خطی غیر از کاتب و به ظن قوی به قلم مظفرالدین شاه، مطالبی به متن نسخه اضافه شده است.

در صفحه شناسنامه این رساله، عدد شماره ردیف یا همان شماره دفتر ۸۳۳ همراه مهر بدری خواجه نوری (آتابای) که ریاست کتابخانه سلطنتی را در زمان پهلوی دوم بر عهده داشت، ملاحظه می شود، اما فهرست و توصیف آن در مجلدات فهرست های گردآوری شده وی نیامده است و از این جهت این نسخه منحصر به فرد، نخستین بار است که مورد فهرست نویسی و پژوهش قرار می گیرد.

این فهرست نوشته ملک المورخین میرزا هدایت الله کاشانی لسان الملک سپهر، فرزند ارشد میرزا محمدتقی لسان الملک کاشانی و نواده دختری فتحعلی خان صبا ملک الشعرا دربار فتحعلی شاه است.

لسان الملک در جوانی منشی مجلس مصلحت خانه دولتی ناصرالدین شاه بود و در تألیف دوره ناسخ التواریخ که شاهکار خاندان لسان الملک است و تألیف آن از پدر به پسر به ارث می رسید، با پدر همکاری می کرد و پس از مرگ میرزا محمدتقی، اتمام تألیف مجلدات باقی کتاب به عهده وی گذاشته شد و به لقب پدر مخاطب گردید.

لسان الملک ثانی در خدمت شاهان قاجار و به خصوص مظفرالدین شاه - که بیشتر زندگانی خود را در زمان وی به شغل استیفا گذراند - و سایر وزرا احترامی به کمال داشت. وی سرانجام در یکشنبه، بیست و هفتم شهر ربیع الاول ۱۳۲۲ هـ ق به مرض ذات الریه درگذشت.

اینکه این فهرست توسط لسان الملک نوشته شده، ارزش اسنادی فهرست را بیشتر می کند، چرا که او به نوعی تاریخ نویس حکومتی دوران قاجار بوده است.

نسب نامه نویسی و شجره نامه نویسی در ایران سابقه طولانی دارد، بسیاری کسان به صحت یا جعل، خودشان را به خانواده های با سابقه منتسب می کردند یا شاهان برای رساندن خاندان خودشان به شاهان سابق نسب نامه می نوشتند، اما معمولاً حفظ اولاد و اطفال زاده خانواده ها از ثبت آن پشت قرآن فراتر نمی رفته و اگر اولادی نام بردار می شده، بعد به صرافت آن می افتاده که برای خودش نسب نامه بنویسد.

اینکه چه انگیزه ای موجب نوشتن چنین فهرستی برای اولاد ناصرالدین شاه شده را تنها می شود به حدس و گمان گفت. این فهرست بعد از مرگ ناصرالدین شاه تنظیم شده و در وهله اول فهرست میراث داران شاه است. شاه زادگانی که بخشی از خزانه را حق السهم خود می دانستند در این فهرست آورده شده اند. در واقع نام آن اولادی که شاه بعدی به رسمیت می شناختشان در این فهرست آمده اند. لزوم نگارش این فهرست

احتمالاً وقایعی است که بعد از مرگ فتحعلی شاه اتفاق افتاد و تعداد زیاد شاهزادگان و اولاد و نوادگان و مدعیان شاهزادگی، لشکری بزرگ درست کردند.

البته از اوایل دوره قاجار، کتابها و رساله‌های متعدد و مستقلی به نگارش درآمده است که در هر یک از آنها، بخش یا فصولی به توضیح و تشریح این موضوع اختصاص یافته است، اما کتاب‌های مستقل نظیر مطبوعاتی که ما درباره فرزندان فتحعلی شاه قاجار سراغ داریم، مانند تاریخ عضدی، گلشن محمود، تاریخ قاجار، تاریخ‌نامه خاقان و رساله صاحبقران، تاریخچه احوالات پسرهای خاقان و تاریخ نسب‌نامه فتحعلی شاه قاجار، در دوره ناصری به این حجم و با این کیفیت ماندنی نداشته است و به نظر می‌رسد که مورد کاوش، تحقیق و استنساخ قرار نگرفته باشد.

از طرف دیگر، میل به ساختن فهرست درختی از اولاد با برگ و میوه‌ها، از فرنگ آمده بود. در شجره‌نامه‌های خاندان‌های اروپایی که به ایران می‌آمد، ملکه ویکتوریا آن وسط نشسته بود و پسران و دختران و نوه‌هایش، شاهان و ملکه‌های کشورها اروپایی بودند. این انگاره ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه را به خیال خویشی و همسری با شاهان اروپایی انداخته بود و از ملکه ویکتوریا به عنوان خواهر یاد می‌کردند و باقی شاهان اروپا را عموزاده‌ها و خاله‌زاده‌ها صدا می‌کردند. این انگاره احتمالاً در نوشتن و سیاق کردن اولاد شاه تأثیر داشته، چرا که آن‌ها را ادامه شجره شاهی می‌دیدند و آرزوهایی برای جهان‌گیر شدن آن‌ها داشته‌اند.

[متن رساله]

بسم الله تعالی

برحسب اشاره سراسر بشارت بندگان اعلی حضرت فلك رفعت، شاهنشاه كهكشان درگاه، پادشاه اسلام و اسلامیان پناه، دارای تاج و تخت و نگین فرمان‌فرمایی هفت اقلیم زمین، نقاوه دودمان کیان، نوباوه خاندان پیشدادیان، ملک‌الملوک عرب و عجم، مالک ممالک ترک و دیلم، منبع‌الحلم و الحیا، مجمع‌العدل و العطا، مصباح‌الصباح و الزواج، مفتاح‌الفلاح و النجاج، سلطان‌السلطین [۱] قهرمان‌الماء و الطین، ظل‌الله فی الارضین، المجاهد فی مناهج‌الدین، السلطان مظفرالدین شاه قاجار، شاهنشاه تمام تمام ممالک محروسه ایران که در سایه کوكب بختش تیرین و پایه تختش بر فرق فرقدین باد.

این کمین، چاکر دیرین، هدایت‌الله لسان‌الملک، ملک‌المورخین را توفیق رفیع و یرلیغ بلیغ، عز وصول یافت که یک دو سطر، بس مختصر در ملخص آثار و خلاصه اخبار شهریار نامدار شهید و گیتی‌مدار تاجدار سعید، ناصرالدین شاه قاجار که [۲] خوابگاهش پرنور و مرقدش دارالسرور باد، به ضمیمه اسامی فرزندان گرامی و بنایر و نتایج نامیش را، ذکوراً و اناثاً، تا این دم که سال بر یک‌هزار و سیصد و شانزدهم هجری [قمری] می‌گذرد به حلیه ثبت و ضبط آرد و از این پس شرح جهانبانی شاهنشاه شهید - طاب‌ترابه - را به توفیقات سبجانی و تأییدات سلطانی، بی‌فزایش نقطه یا کاهش حرفی، سطرأ به سطر و حرفاً به حرف، به

جهت هر خاطر و مسرت هر ناظر سازد [۳].

ذکر مختصری از حالات شاهنشاه شهید، ناصرالدین شاه قاجار - نورالله مرقدہ -

السلطان ناصرالدین شاه بن محمدشاه بن نایب السلطنه عباس میرزا ابن خاقان مغفور فتحعلی شاه قاجار. ولادت در شب یکشنبه ششم شهر صفرالمظفر هزار و دویست و چهل و هفت هجری در قریه کهمویه، چهار فرسنگی شهر تبریز.

والده ماجده، مرحومه مهد علیا، صبیئه مرحوم [۴] امیر محمد قاسم خان بن سلیمان خان اعتضادالدوله قاجار قوانلو، دخترزاده خاقان مغفور فتحعلی شاه قاجار است.

ولایت عهد [۵] سال هزار و دویست و پنجاه و یکم هجری. جلوس سلطنت در دارالسلطنه تبریز در شب یکشنبه هجدهم شهر شوال المکرم هزار و دویست و شصت و چهار هجری و در دارالخلافة طهران، در شب شنبه بیست و دوم شهر ذیقعده الحرام همین سال [۵].

شهادت در ظهر جمعه، هفدهم ذی القعدة الحرام هزار و سیصد و سیزده هجری در بقعه مبارکه حضرت عبدالعظیم - علیه السلام -

مدت سلطنت چهل و نه سال و چهارده روز قمری.

مدت عمر شصت و شش سال و نه ماه و یازده روز قمری.

مدفن در جنب غربی بقعه مقدسه حضرت عبدالعظیم.

قاتل میرزا رضای کرمانی [...] [۶].

ابناء شاهنشاه شهید

اعلی حضرت قدر قدرت قضا شوکت، شاهنشاه گردون پیشگاه، السلطان مظفرالدین شاه قاجار - خلدالله ملکه - ولادت باسعادت، روز جمعه چهاردهم شهر جمادی الاخری سال سعادت فال یک هزار و دویست و شصت و نه هجری در دارالخلافة طهران در سرای سلطنت.

جلوس با ابد مانوس در دارالسلطنه تبریز [۷]، روز شنبه هجدهم ماه ذی القعدة الحرام هزار و سیصد و سیزده هجری (۱۳۱۳)، و در دارالخلافة طهران در روز یکشنبه بیست و پنجم شهر ذی الحجه الحرام همین سال ستوده مآل است.

والده ماجده، مرحومه مغفوره شکوه السلطنه، گرامی دختر مرحوم شعاع السلطنه، فتح الله میرزا ابن خاقان مغفور فتحعلی شاه قاجار که در سال چهارم سلطنت شاهنشاه شهید به عقد دائمی در آمد و اکنون این شاهنشاه گردون بارگاه با خلیقت [۸] نبوی و طریقت علوی و بذل قآن و عدل نوشیروان، در مرکز خلافت،

۱. از این پس، هر جا کلمات و جملات خلاف ادب و عفت عمومی یا توهین به برخی از اقوام و اشخاص آمده باشد، به جای آن [...] خواهد آمد.

لواى سلطنت افرخته و مردم ایران را به تمامت از سویدای دل، فدایی وجود مقدس ساخته‌اند. خدایش از چشم بد مصون و سلطنتش را با ابد مقرون بدارد.

و سال فرمانفرمایی این شاهنشاه تاجدار در مملکت آذربایجان، هزار و دویست و هفتاد و هفت هجری بود. ولایت‌عهد همایونی در سال هزار و دویست و هفتاد و هشت هجری بوده [۹].

نواب والا ظل السلطان **مسعود میرزا**، ولادتش در بیستم شهر صفرالمظفر هزار و دویست و شصت و شش هجری است. مادر ایشان مرحومه عفت السلطنه کلثوم خانم.

و امروز برحسب فرمان قضاچریان شاهنشاه تاجدار، مملکت اصفهان و مضافات آن را حکمرانی نماید [۱۰]. نواب والا نایب السلطنه **کامران میرزا** امیرکبیر، ولادت در نوزدهم شهر ذی القعدة الحرام هزار و دویست

و هفتاد و دو هجری. مادر ایشان، منیر السلطنه دختر مرحوم محمدتقی خان معمارباشی آذربایجانی است. نواب والا سالار السلطنه **نصرت الدین میرزا**، ولادت در شب سه‌شنبه، چهاردهم شهر جمادی الاخری

هزار و دویست و نود و نه هجری [۱۱].

مادر ایشان، زینت السلطنه، صبیّه مرحوم سالار ابن شیخعلی میرزا ابن خاقان مغفور.

نواب والا رکن السلطنه **محمد رضا میرزا**، ولادت روز پنج‌شنبه شانزدهم شهر ربیع الثانی هزار و سیصد و یک هجری.

مادر ایشان بدر السلطنه، بنت شاهرخ میرزا ابن محمدرضا میرزا ابن خاقان مغفور [۱۲].

نواب والا عضد السلطنه سلطان **احمد میرزا**، ولادت شب پنج‌شنبه هجدهم شهر ذی القعدة الحرام هزار و سیصد و هشت هجری.

مادر ایشان ملک سلطان خانم، دختر شاهزاده محمدحسن میرزا معتضدالدوله.

نواب والا یمین الدوله **حسینعلی میرزا**، ولادت ایشان [در اصل نسخه جای خالی گذاشته شده است]. مادر ایشان مرجان خانم، فرح الدوله ترکمانیه است [۱۳].

ابناء مرحومین شاهنشاه شهید

مرحوم سلطان **محمود میرزا**، مادرش گلین خانم صبیّه احمدعلی میرزا ابن خاقان مغفور که پنج ماه قبل از سلطنت شاه شهید متولد شد و ولایت عهد یافت و در یازده ماهگی درگذشت.

مرحوم سلطان **محمد میرزا**، مادرش گلین خانم است. بیش از نه ماه زندگی نیافت.

مرحوم سلطان **معین الدین میرزا** [۱۴]، مادرش تاج الدوله بنت سیف‌الله میرزا ابن خاقان مغفور که نیز ولایت عهد در سال هزار و دویست و شصت و نه هجری یافت و در روز انعقاد سلام و بشارت فتح هرات

در سن شش‌سالگی در چهارم صفر هزار و دویست و هفتاد و سه هجری وفات کرد.

مرحوم سلطان **محمد میرزا**، مادرش فروغ السلطنه بنت محمدعلیخان تجریشی است و افزون از هشت روز در این جهان نماند [۱۵].

مرحوم **امیر قاسم خان** امیرنظام، مادرش فروغ السلطنه است، نیز مقام ولیعهدی یافت و در سن

پنج سالگی در هجدهم ذی القعدة الحرام هزار و دویست و هفتاد و چهار هجری درگذشت.
مرحوم **رکن الدین میرزا** امیر توپخانه، مادرش نیز فروغ السلطنه است و در سن سه سالگی شربت اجل نوشید.

مرحوم علاء الدین میرزا [۱۶]

مرحوم سلطان **حسین میرزا** جلال الدوله، مادرش عفت السلطنه والده نواب والا ظل السلطان بود و در سن شانزده سالگی در خراسان به مرض وبا بدرود جهان گفت.

مرحوم سلطان **ملکشاه**، مادرش ستاره خانم دختر آقا محمد حسن تبریزی که در مراجعت موکب همایونی از سفر اصفهان در بلدة آشتیان تولد یافت و در هشت ماهگی درگذشت [۱۷].

مرحوم **محمد تقی میرزا** عین السلطنه، مادرش ناهید خانم، بنت قاسم میرزا. تولدش شب سه شنبه، هفتم جمادی الاخری هزار و سیصد و ده هجری بود [۱۸].

اسامی بنات شاهنشاه شهید، چه آنهايي که در قيد حیات اند و چه آنهايي که وفات یافته اند

نواب علیه **عصمت الدوله**، ولادت سال هزار و دویست و هفتاد و دوم هجری است. مادر ایشان، تاج الدوله است و شوهر ایشان دوست محمدخان معیر الممالک ابن دوستعلی خان معیر الممالک بن حسینعلی خان معیر الممالک بسطامی است [۱۹].

نواب علیه **افسر الدوله**، ولادت سال هزار و دویست و هفتاد و پنج هجری است. مادر ایشان گلین خانم، شوهر ایشان شاهزاده مؤید الدوله ابوالفتح میرزا ابن مرحوم سلطان مراد میرزا حسام السلطنه است.

نواب علیه والیه **فروغ السلطنه**، ولادت سال هزار و دویست و هفتاد و پنج. مادر ایشان والی زاده بنت خسروخان بن امان الله خان والی کردستان و شوهر ایشان [۲۰]، مرحوم حسین خان اعتضادالملک ابن مرحوم میرزا محمدخان سپهسالار قاجار دولو بود و بعد از فوت او به حیالته نکاح شاهزاده عبدالعلی میرزا معتمد الدوله ابن مرحوم حاجی فرهاد میرزا معتمد الدوله درآمد و اکنون متعلقه مهدی قلی خان مجدالدوله ابن مرحوم عیسی خان اعتمادالدوله قاجار قوانلو است.

نواب علیه **بانوی عظمی**، ولادت هزار و دویست و هفتاد و سه هجری است [۲۱]. خواهر تنی نواب ظل السلطان است. شوهر ایشان مرحوم ابوالفتح خان صارم الدوله ابن خان باباخان سردار ایروانی بود.

نواب علیه ملکه ایران **توران آغا**، ولادت هزار و دویست و هفتاد و نه هجری است. مادر ایشان، قمر سلطان خانم خازن الدوله شیرازی، شوهر ایشان، علیخان ظهیر الدوله ایشیک آقاسی باشی ابن مرحوم محمدناصر خان ظهیر الدوله قاجار دولو است [۲۲].

نواب علیه افتخار السلطنه **بتول خانم**، ولادت هزار و دویست و نود و هشت است. مادر ایشان لیلی خانم بنت میرزا محمدخان یوشی است. شوهر ایشان محمدابراهیم خان انتظام الدوله ابن میرزا عبدالله خان سردار امجد یوشی است.

نواب علیه **اختر الدوله**، ولادت هزار و دویست و نود و هشت هجری است [۲۳]. مادرش صغری خانم بنت میرزا محمدعلی اصفهانی خرازی فروش است. شوهر ایشان غلامعلی خان عزیز السلطان ابن امین خاقان میرزا محمدخان گروسی است.

نواب علیه **فرح السلطنه**، ولادت هزار و دویست و نود و نه هجری، مادر ایشان مرجان خانم فرح‌الدوله ترکمانیه [۲۴].

نواب علیه **تاج السلطنه**، ولادت هزار و سیصد و یک هجری است. مادر ایشان ملک‌سلطان خانم، دختر شاهزاده محمدحسن میرزا معتضدالدوله، منکوحه امیرحسین خان شجاع‌السلطنه ابن محمدباقرخان سردار کل.

نواب **شرف السلطنه**، ولادت هزار و سیصد و سه هجری، مادر ایشان خدیجه خانم.

نواب **عز السلطنه**، ولادت هزار و سیصد و شش هجری است. مادر ایشان بالاخانم دختر مشهدی علی‌اصغر حریرفروش [۲۵].

نواب **عزیز السلطنه**، ولادت هزار و سیصد و چهارده هجری که چند ماه بعد از شهادت شاهنشاه شهید تولد یافت.

نواب **قدرت السلطنه**، ولادت هزار و سیصد و هشت هجری است. مادر ایشان قمرتاج خانم مازندرانی.

بنات مرحومات شاه شهید

مرحومه **بالیجه خانم** فخرالملوک، ولادت هزار و دویست و شصت و سه هجری است. مادرش گلین خانم. شوهرش مرحوم میرزا مهدی خان [۲۶] اعتضادالدوله ابن مرحوم میرزا محمدخان سپهسالار قاجار بود.

مرحومه **ضیاء السلطنه فاطمه سلطان خانم**، ولادت هزار و دویست و هفتاد و دوم هجری است. مادرش خاتون جان خانم، ندیم السلطنه تجریشی. شوهرش جناب میرزا زین‌العابدین امام جمعه ابن مرحوم میرزا ابوالقاسم امام جمعه اصفهانی است.

مرحومه **فخرالدوله**، ولادت هزار و دویست و هفتاد و هشت [۲۷]، مادرش خازن‌الدوله شیرازی، شوهرش مهدی‌قلی خان مجدالدوله ابن مرحوم عیسی خان اعتمادالدوله قاجار بود.

مرحومه **زینت‌الدوله**، همشیره بطنی بندگان اعلی حضرت شاهنشاهی بود و در سن نُه ماهگی رحلت کرد.

مرحومه **پری سلطان خانم**، مادرش ستاره خانم بنت مرحوم آقا محمدحسن تبریزی است که در سن دو سالگی درگذشت [۲۸].

مرحومه **اخترالملوک**، مادرش ستاره خانم، دختر آقا محمدحسن تبریزی است و در یک سالگی به رحمت ایزدی پیوست.

مرحومه **خورشیدکلاه خانم**، مادرش مرحومه فروغ‌السلطنه تجریشی است، در دو سالگی وفات یافت.

مرحومه **عشرت‌الملوک**، مادرش گل‌صبح خانم ترکمانیه بیش از پانزده روز نماند [۲۹].

اسامی زوجات مخدرات شاهنشاه شهید

مرحومه **مبروره**، شکوه‌السلطنه طاب‌تراها، بنت فتح‌الله میرزای شجاع‌السلطنه ابن خاقان مغفور فتحعلی

شاه قاجار، والدۀ ماجدۀ علیحضرت شاهنشاهی - خلدالله ملکه - از زنان عقدی شاه شهید بود و در سال هزار و سیصد و [نه هجری به ناخوشی وبا]^۱ بدرود زندگانی گفتند و دختری از ایشان ملقب به زینتالدوله متولد شد که در سن نه ماهگی درگذشت [۳۰].

گلین خانم دختر مرحوم احمدعلی میرزا ابن خاقان مغفور که از زنان عقدی بود و در ایام ولایت عهد به حبالۀ شاه شهید در آمد. مادر نواب علیه افسرالدوله و مرحومه فخرالملوک است.

تاجالدوله بنت مرحوم سیفالله میرزا ابن خاقان مغفور، مادر نواب علیه عصمتالدوله و مرحوم سلطان معینالدین میرزا که در سن [۳۱] شش سالگی درگذشت.

شمسالدوله، بلقیس خانم، دختر شاهزاده عضدالدوله سلطان احمد میرزا ابن خاقان مغفور.
اختر السلطنه، صبیۀ مرحوم شاهزاده اوکتا قآن میرزا ابن [در اصل، خالی گذاشته] ابن خاقان مغفور.
زینت السلطنه، بنت شاهزاده سالار ملایری ابن شیخعلی میرزا [۳۲] ابن خاقان مغفور، والدۀ نواب والا سالار السلطنه است.

بدر السلطنه بنت شاهزاده غلامرضا میرزا ابن مرحوم محمدرضا میرزا ابن خاقان مغفور والدۀ نواب والا رکن السلطنه.

شاهزاده کوچک، دختر محمدجعفر میرزا ابن بهرام میرزای معزالدوله بن عباس میرزا [۳۳].
آقا شاهزاده، رابعه خانم دختر مرحوم شاهزاده قاسم میرزا.
خانم شاهزاده، ملک سلطان خانم دختر شاهزاده محمدحسن میرزا معتضدالدوله ابن [در اصل جای خالی گذاشته شده] ابن خاقان مغفور.

نزهت خانم، دختر مرحوم شاهزاده [؟].
نقره خانم، نوۀ مرحوم اللهیارخان آصفالدوله قاجار [۳۴].
منیر السلطنه، صبیۀ مرحوم محمدتقی خان معمارباشی تبریزی، والدۀ نواب والا کامران میرزا نایب السلطنه.
مرحومه والی زاده، صبیۀ مرحوم خسروخان والی ابن امان الله خان والی کردستان. والدۀ نواب علیه والیه است.

مرحومه فروغ السلطنه، جیران خانم بنت مرحوم محمدعلی خان تجریشی است.
مرحومه انیسالدوله، حضرت قدسیه، فاطمه سلطان خانم [۳۵] بنت علی اصغر خان امامه ای. پس از پنج ماه و پنج روز بعد از شهادت شاه شهید در شب جمعه بیست و سوم شهر ربیع الثانی هزار و سیصد و چهارده هجری وداع جهان گفت و بانوی بزرگ سلطنت بود.

مرحومه امین اقدس، زبیده خانم بنت [در اصل، خالی است] گروسی.
مرحومه عفت السلطنه، کلثوم خانم بنت موسی رضا بیگ تبریزی [۳۶]. والدۀ نواب والا سلطان مسعود میرزا ظل السلطان و نواب علیه بانوی عظمی و مرحوم جلالالدوله است.

۱. در ظاهر این قسمت به خط مظفرالدین شاه قاجار است.

مرجان خانم ترکمانیه، مادر نواب والایمین الدوله و فرح السلطنه است.

زهرا خانم عروس، دختر محمدصادق بیگ.

مرحومه **خازن الدوله** [۳۷] شیرازی، مادر نواب علیه ملکه ایران و مرحومه فخرالدوله است.

مرحومه **سلطان خانم**، دختر مرحوم حاجی احمد تاجر تبریزی.

بالا خانم بزرگ، دختر آقا محمد شفیع تاجر تبریزی، خواهر کاظم خان غلام پیشخدمت.

بالا خانم کوچک، صبیبه مشهدی علی اصغر حریرفروش [۳۸].

زهرا سلطان خانم، وزیره الحرم دختر محمدصادق بیگ گرد.

عصمت خانم، دختر [در اصل جای خالی گذاشته] تبریزی.

فاطمه سلطان خانم کتابخوان، دختر مرحوم درویش غفار و بعد از رحلت شاهنشاه شهید، زوجه مرحوم

اسمعیل خان اسلحه دار شد.

فاطمه سلطان خانم دختر [در اصل، خالی گذاشته] [۳۹].

خدیجه خانم، دختر [در اصل، خالی گذاشته] مسجد حوضی طهرانی. مادر نواب علیه شرف السلطنه

است.

خاور سلطان خانم، دختر باقرخان کاشانی.

قمرسلطان خانم، شیرازی کوچک.

کشور خانم، دختر مشهدی عباس نام. بعد از رحلت شاه شهید، زن مرد [؟] کاشانی شد [۴۰].

سکینه سلطان خانم، معروف به اصفهانی کوچک بعد از رحلت شاه شهید زوجه [جای خالی]

مستوفی همدانی شد.

فخری خانم آزاد بری، بعد از شهادت شاه شهید، زوجه زین العابدین خان سرهنگ موزیک شد.

صفیه خانم، شکرابی مازندرانی، بعد از شاه شهید زوجه [در اصل، جای خالی] [۴۱].

عالیه خانم، دختر [در اصل، جای خالی]. [موم انسانی و مطاعات فرنگی]

منور خانم، دختر [در اصل، جای خالی] رفوگر که بعد از شهادت شاه شهید، زوجه حاجی علی اکبر

امامزاده قاسمی شد.

صاحب سلطان خانم، مازندرانی مادر نواب علیه قدرت السلطنه است.

فاطمه سلطان خانم باغبان باشی، صبیبه مشهدی حسین، باغبان اقدسیه بود [۴۲] که بعد از شهادت

شاه شهید، زوجه میرآخور حضرت ولایت عهد گشت.

عایشه خانم، صبیبه مرحوم میرزا محمدخان یوشی.

لیلی خانم، صبیبه مرحوم میرزا محمدخان یوشی.

موچول خانم، دختر [در اصل، خالی] معروف به جناب.

زیور خانم فشنندی [۴۳].

زینب خانم فشنندی.

پری خانم شهرستانکی.

فاطمه خانم کردی.

نزهت خانم، دختر [در اصل، خالی] قاجار.

فرنگیس خانم قزوینی.

نصرت الزمان. دختر محمدحسن خان معظم الدوله برادر مرحومه [۴۴] انیس الدوله. بعد از شهادت شاه شهید زوجه فریدون میرزا ابن حاجی سلیمان میرزای شعاع الدوله ابن مرحوم فریدون میرزای فرمانفرما شد.

طغان بی بی خانم ترکمانیه.

نوش آفرین خانم.

خواهر بهرام خان همدانی.

خدیدجه خانم جاجرودی، بعد از رحلت [در اصل، خالی] [۴۵].

اغل بیگ خانم، ترکمانیه قهوهچی باشی اندرون.

سیمین عذار کرد، بعد از شهادت شاه شهید، زوجه برادر علیخان معین خلوت شد.

شمس الضحی خانم، دختر تالاوردی خان. بعد از شهادت شاه شهید، زوجه ملک الکتاب شد.

جوجوق خانم ترکمانیه [۴۶]

شوکت خانم آهاری، ملوک خانم از سادات بعد از شاه شهید زوجه [در اصل، جای خالی].

روشنک خانم شهرستانکی، بعد از شاه شهید، زوجه میرعیسی خان فراشخوت تبریزی.

خجسته خانم، دختر میرزا عبدالمطلب مستشار بستخانه، بعد از شاه شهید زوجه پسر حاجی علینقی

شده است [۴۷].

زرین تاج خانم، معروف به خانم سفیده، دختر میرزا رضای مستوفی آشتیانی. بعد از شاه شهید زوجه ...

[در اصل، جای خالی].

قمر تاج خانم، معروف به خانم سرخ بعد از [در اصل، جای خالی].

غنچه خانم کرد [۴۸]، از جواری قهوهخانه. بعد از شهادت شاه شهید، زن سیدفضل الله روضه خوان شد.

خانمی خانم کرد، از جواری قهوهخانه.

تحفه گل خانم ترکمانیه، از جواری قهوهخانه.

خانم بالا بعد از شاه شهید شوهر کرده.

گل صباح خانم [۴۹] ترکمانیه، از جواری قهوهخانه اندرون بود. دختری از شاه شهید آورد. بیش از پانزده روز در دنیا نماند و آن دختر مسماه به عشرت الملوک بود. بعد از شاه شهید زوجه آقا صالح آهاری شد.

شیرازی کوچک.

دلبر خانم بختیاری.

دلبند خانم کرد.

نسیم ملک خانم چرکسی، بعد از شهادت شاه شهید، زوجه میرزا ارسطو نوه ابوالقاسم شیرازی [شد] [۵۰].

نجم سحر خانم چرکسی، بعد از رحلت شاه شهید، زن غلام حسین خان نام شد.
مرحومه فرخ تاج خانم از اقوام شمس الدوله بود بعد از شهادت شاه شهید شوهر کرد و درگذشت.
مرحومه شاه زنان خانم سرور السلطنه، صبیبه مرحوم امامقلی میرزا عمادالدوله بن مرحوم محمدعلی میرزا ابن خاقان مغفور، قبل از شهادت شاه شهید رحلت کرد [۵۱].
مرحومه جمال خانم، صبیبه مرحوم برخوردار میوه فروش، قبل از شهادت شاه شهید مرحومه شد.
مرحومه معصومه خانم، قبل از شهادت شاه شهید مرحومه شد.
مرحومه بلقیس خانم، همشیره باقرخان، قبل از شهادت شاه شهید مرحومه شد.
مرحومه زرانگیز خانم [۵۲]، قبل از شهادت شاه شهید مرحومه شد.
مرحومه سکینه خانم، قبل از شهادت شاه شهید مرحومه شد.
مرحومه قدسیه خانم، قبل از شهادت شاه شهید مرحومه شد.
اصفهانای بزرگ، قبل از شهادت شاه شهید مرحومه شد.
مرحومه گوهرسلطان خانم، قبل از شهادت شاه شهید مرحومه شد [۵۳].
مرحومه قمرتاج خانم، مادر قدرت السلطنه، قبل از شهادت مرحومه شد.
مرحومه شیرازی بزرگ، قبل از شهادت شاه شهید رحلت کرد [۵۴].

اسامی ابناء با احتشام شهریار تاجدار، مظفرالدین شاه قاجار - خلدالله ملکه -

حضرت اسعد والا، شاهنشاه زاده اعظم، محمدعلی میرزا، ولیعهد دولت علیّه ایران. ولادت روز چهاردهم ربیع الثانی یک هزار و دویست و هشتاد و نه هجری. والده ماجده، أم الخاقان، صبیبه مرحوم میرزاتقی خان اتابیک اعظم، امیرنظام فراهانی و مادر أم الخاقان عزه الدوله، صبیبه شاهنشاه غازی [۵۵]، محمدشاه قاجار است و اینک حضرت ولایت عهد [و] صاحب اختیار تمام مملکت آذربایجان اند.

نواب والا شاهنشاه زاده اعظم، ملک منصور میرزا شعاع السلطنه، ولادت روز هجدهم شهر ربیع الثانی یک هزار و دویست و نود و هفت هجری. والده ایشان، نواب علیّه زهت السلطنه بنت اسمعیل میرزا ابن کیقباد میرزا ابن خاقان مغفور [۵۶]، و حال دو سال است فرمانفرمایی مملکت گیلان مقوض به ایشان است. نواب والا، شاهزاده اعظم، ابوالفتح میرزا سالارالدوله، ولادت روز هشتم شهر ذی الحجه الحرام یک هزار و دویست و نود و هشت هجری. والده ایشان نواب علیّه نورالدوله بنت نصیرخان [۵۷] و در سنه ماضیه، ایالات کرمانشاهان به عهده کفایت ایشان بود.

نواب والا، شاهنشاه زاده اعظم، ابوالفضل میرزا عضدالسلطان، ولادت در سال هزار و سیصد هجری. والده ایشان نواب علیّه نورالدوله دختر نصیرخان.

نواب والا، شاهنشاه زاده اعظم ناصرالدین میرزا، ولادت در شب چهارشنبه بیست و نهم ذی القعدة الحرام [۵۸] هزار و سیصد و سیزده هجری، والده ماجده، مخدّره کبری حضرت علیا، صبیبه محترمه مرحوم شاهزاده فیروز میرزا فرمانفرما ابن نایب السلطنه مبرور عباس میرزا ابن خاقان مغفور فتحعلی شاه.

نواب والا، شاهنشاهزاده اعظم عضدخاقان، **حسینقلی میرزا**، ولادت [در اصل جای خالی گذاشته شده است]، والده ایشان، صبیّه باباخان بیگ خراسانی [۵۹].

اسامی بنات مخدرات شاهنشاه اسلامیان پناه، مظفرالدین شاه - خلدالله سلطنته -

نواب علیّه عالیّه **فخر السلطنه**، ولادت سال هزار و دویست و هشتاد و هفت هجری. والده ایشان شاهزاده خانم، دختر نورالدهر میرزای مهربادر، شوهر ایشان شاهزاده عبدالمجید میرزا عینالدوله ابن سلطان احمد میرزا عضدالدوله ابن خاقان مغفور.

نواب علیّه عالیّه **احترام السلطنه**، ولادت سال هزار و دویست و هشتاد و هشت هجری [۶۰]. والده ایشان، مرحومه نساء خانم، شوهر ایشان مرتضی قلی خان صنیعالدوله ابن مرحوم علیقلی خان مخبرالدوله. نواب علیّه عالیّه **عشرت السلطنه**، ولادت سال هزار و دویست و هشتاد و نه هجری. والده ایشان نواب علیّه نورالدوله. شوهر ایشان محمدولی خان آصف السلطنه ابن مرحوم مهدی خان آصف السلطنه ابن حاجی محمدباقر خان قاجار [۶۱].

نواب علیّه عالیّه **عزت السلطنه**، ولادت در سال هزار و دویست و نود و یک هجری. والده ایشان، أم الخاقان صبیّه مرحوم میرزاتقی خان امیراتابیک اعظم. شوهر ایشان شاهزاده عبدالحسین میرزا فرمانفرما ابن مرحوم فیروز میرزا فرمانفرما.

نواب علیّه عالیّه **قمر السلطنه**، ولادت در سال هزار و دویست و نود و دوّم هجری. والده ایشان، نواب علیّه نورالدوله. شوهر ایشان غلامرضا خان احتشامالدوله ابن حسامالملک همدانی [۶۲].

نواب علیّه عالیّه **نور السلطنه**، ولادت در سال هزار و دویست و نود و پنج هجری. والده ایشان [در اصل، خالی]، شوهر ایشان جناب آقا میرزا کاظم آقا ابن حاجی میرزا یوسف آقا تبریزی است. نواب علیّه عالیّه **شکوه السلطنه**، ولادت هزار و دویست و نود و شش هجری. والده ایشان نواب علیّه عالیّه حضرت علیا بنت فیروز میرزا فرمانفرما [۶۳]. شوهر ایشان لطفعلی خان ناصرالسلطان صندوقدار ابن مرحوم حاجی فتحعلی خان بیگلربیگی دُنبلی تبریزی.

نواب علیّه عالیّه **شکوه الدوله**، ولادت هزار و دویست و نود و هفت هجری. والده ایشان نواب علیّه عالیّه حضرت علیا، شوهر ایشان حبیبالله موقّر السلطنه ابن عبدالله خان ناظم السلطنه.

نواب علیّه عالیّه **فخر الدوله**، ولادت هزار و سیصد هجری [۶۴]. والده ایشان نواب علیّه عالیّه حضرت علیا، شوهر ایشان میرزا محسن خان معینالملک ابن جناب میرزا علی خان امینالدوله.

نواب علیّه عالیّه **اقدس السلطنه**، ولادت سال هزار و سیصد و یک هجری. والده ایشان نواب علیّه اکرامالدوله، شوهر ایشان محمدحسن میرزا عینالسلطان ابن شاهزاده مغرور میرزای موثّق الدوله خوان سالار [۶۵].

نواب علیّه عالیّه **نزهت الملوک اقدس الدوله**، ولادت سال هزار و سیصد و نه هجری.

اولاد ذکور و اناث

حضرت ولایت عهد، محمدعلی میرزا

ذکور: نواب والا حسینعلی میرزا اعتضادالسلطنه، نواب والا مهدیقلی میرزا [۶۶]

اولاد نواب والا شعاعالسلطنه: نواب محمدحسین میرزا [جای خالی در اصل آمده است].

اولاد نواب والا سالارالدوله: نواب علیه قمرالزمان

اولاد نواب علیه فخرالسلطنه [دو جای خالی در جای نام فرزندان وی قرار داده شده است].

اولاد نواب علیه احترامالسلطنه

ذکور: امانالله خان معززالملک تولد ۱۳۰۶، محمدعلی خان مشهور به عزتالله خان تولد ۱۳۰۹، علیقلی خان تولد ۱۳۱۵ [۶۷].

اناث: حُسن جهان خانم تولد ۱۳۰۸، حرمت الملوک خانم تولد ۱۳۱۰، بدیع الملوک خانم تولد ۱۳۱۲، عفت الملوک خانم ۱۳۱۴.

اولاد نواب علیه عشرتالسلطنه

ذکور: محمدحسین خان رکن خاقان

اناث: اشهبالسلطنه، ایرانالسلطنه، عشرت الملوک. [۶۸]

اولاد نواب علیه عزتالسلطنه

ذکور: فیروز میرزا نصرتالدوله، عباس میرزا، محمدولی میرزا، محمدحسین میرزا، نظامالدین میرزا.

اولاد نواب علیه قمرالسلطنه

ذکور: نصرالله خان، غلامحسین خان

اناث: ملوک خانم

اولاد نواب علیه شکوهالسلطنه

ذکور: نصرتالسلطان

اناث: عظمالدوله [اعظم؟]، عظمالسلطنه [اعظمالسلطنه؟] [۶۹].

اولاد نواب علیه شکوهالدوله

اناث: یک نفر [؟]

اولاد نواب علیه فخرالدوله

ذکور: محمدحسین خان، تولد دهم رمضان ۱۳۱۶ [۷۰].

اولاد ذکور و اناث نواب والا ظلالسلطان

ذکور: نواب سلطان حسین میرزا جلالالدوله

[فرزندان جلالالدوله]: زهرا خانم [جای یک اسم خالی گذاشته شده].

نواب محمود میرزا

[فرزند محمود میرزا] احمد میرزا

نواب هرمز میرزا، نواب امیر تیمور میرزا، نواب سلطان فریدون میرزا، نواب اکبر میرزا، نواب بهرام میرزا، نواب مراد میرزا، نواب فیروز میرزا، نواب همایون میرزا، نواب اردشیر میرزا، نواب اسمعیل میرزا، نواب غلامحسین میرزا [۷۱]

اناث: نواب کوب السلطنه زوجه جعفرقلی خان معین السلطان ابن مرحوم عیسی خان اعتمادالدوله قاجار قوانلو.
اولاد کوب السلطنه

قاسم خان جلال الملک، ناصر خان، امیر حسین، کوب الملوک، عشرت السلطنه، نواب شوکت السلطنه و زوجه صارم الدوله، قهرمان میرزا سردار اعظم

اولاد [شوکت السلطنه]

افتخارالدوله و ابوالفتح خان

نواب عفت الدوله، زوجه بدیع الملک، پسر مرحوم صارم الدوله

اولاد: شرف الملوک، محمدحسین خان، محمدحسن خان، میرزا عباسخان، نواب قمرالدوله

نواب علیه بدر الدوله، زوجه سلطان محمدخان پسر مرحوم صارم الدوله

اولاد: نصرت الله خان، یدالله خان، عبدالحمید خان، [در اصل، جای خالی] و تاج الملوک. [۷۲]

اولاد نواب والا نایب السلطنه

ذکور: نواب محمد میرزا، سلطان ملک میرزا، ولادت ۱۳۰۸، نواب علینقی میرزا، ولادت ۱۳۱۱، نواب سلطان محمود میرزا، تولد ۱۳۱۳، نواب اقتدار السلطنه، تولد ۱۳۱۵، نواب اعزاز السلطنه، تولد ۱۳۱۴، نواب اعتضاد خاقان، تولد ۱۳۱۴، نواب اعظم السلطنه، تولد ۱۳۱۵، [در اصل به جای یک نام، جای خالی گذاشته شده است].

اناث: نواب علیه ملکه جهان، متعلقه حضرت ولایت عهد؛ منیرالدوله، تولد ۱۳۱۰ [۷۳]؛ معزز الملوک، تولد ۱۳۱۱؛ نگار الملوک، تولد ۱۳۱۲؛ بدر الملوک، تولد ۱۳۱۴؛ اختر الملوک، تولد ۱۳۱۳؛ منور الملوک، تولد ۱۳۱۵؛ فرح الملوک، تولد ۱۳۱۵.

اولاد نواب والا سالار السلطنه

[در این قسمت جای دو نام، خالی گذاشته شده است].

اولاد مرحوم جلال الدوله

نواب مهدی قلی میرزا؛ [به جای نام دوم جای خالی آمده است] [۷۴]

اولاد مرحومه فخر الملوک

ذکور: محمد میرزا جلال السلطنه، عباس میرزا اعتضادالدوله، فتحعلی خان اعتضادالملک، [به جای یک اسم، جای خالی آمده است].

اولاد اعتضادالدوله

ذکور: احمد میرزا؛ حسین علی میرزا [حسینعلی میرزا] و محمدرضا میرزا

اناث: فاطمه خانم قمر الملوک

اولاد اعتضادالملک

ذکور: میرزا مهدی خان و میرزا حسین خان

اناث: بدرالملوک و اخترالملوک [۷۵]

اولاد مرحومه ضیاء السلطنه، زوجه جناب امام جمعه

ذکور: جناب آقا سیدجواد، تولد ۱۳۰۱

اناث: زهرا بیگم خانم ضیاء السلطنه، تولد ۱۲۹۶

اولاد نواب علیه عصمت الدوله

ذکور: دوستعلی خان اعتصام السلطنه و دوست محمدخان

اناث: عصمت الملوک زوجه آقا میرزا حسن مستوفی الممالک و فخرالتاج خانم

اولاد عصمت الملوک

ذکور: آقا میرزا یوسف و آقا میرزا کاظم

اناث: عفت الملوک [۷۶]

اولاد نواب علیه افسر الدوله

ذکور: [در اصل، دو جای خالی گذاشته شده است].

اناث: زینت الدوله زوجه مدیر السلطنه ابن نظام الملک [در بخش اناث، جای یک نام در اصل خالی گذاشته

شده است].

اولاد زینت الدوله

اناث: مسرور الدوله [در اصل یک جای خالی وجود دارد].

اولاد نواب علیه والیه

[در اصل، در زیر آن دو جای خالی گذاشته شده است].

اولاد نواب علیه بانوی عظمی

ذکور: قهرمان خان صارم الدوله، سردار اعظم و خان باباخان عین السلطنه

اولاد: افتخار الملوک؛ [در اصل یک جای خالی در کنار نام اول آمده است]؛ بدیع الملک میرزا؛ سلطان

محمدخان [۷۷]؛ اسدالله خان؛ خسرو خان و عباس قلی خان

اناث: شمس الملوک

اولاد نواب علیه ملکه ایران

ذکور: امیرناصرخان ظهیر السلطان، امیرناصر قلی خان و امیرناصرعلی خان

اناث: فروغ الدوله زوجه میرزا محمدعلی خان قوام الدوله

[اولاد فروغ الدوله: میرزا عباس خان معروف به باباخان، فروغ الملوک، ملکه الملوک و ملکه آفاق [۷۸]

اولاد نواب علیه افتخار السلطنه

اناث: ایران الملوک، تولد ۱۳۱۵ [در اصل یک جای خالی گذاشته شده است].

اولاد نواب علیه اخترالدوله

اناث: دُرّه الدّوله [در اصل یک جای خالی گذارده شده است].

اولاد نواب علیه تاج السلطنه

[در اصل یک جای خالی گذارده شده است].

اناث: توران الدّوله [۷۹]

و امروز آنچه از اولاد و نبایر و نتایج شاهنشاه شهید از ذکور و اناث موجود است، یکصد و پنجاه و نه نفراند.

[به خط سیاق آمده است]: یکصد و پنجاه و نه نفر؛

ذکور: ۸۵ نفر

اناث: ۷۴ نفر [۸۰].

برگ نخست کتاب "شرح حال شاه مرحوم" و برجسب کتابخانه دولت علیه ایران (نوع آ) به همراه خط و امضای میرزا موسی مرآت الممالک.

پیام بهارستان / ۲۵، ش ۱۹ / بهار ۱۳۹۲

تصویر ناصرالدین شاه قاجار، بر گرفته از پشت جلد کتاب "تاریخ نخجیر ناصری"، دفتر شماره ۸۴۲، ردیف ۱۱۴۵، مجموعه کتابخانه سلطنتی کاخ گلستان

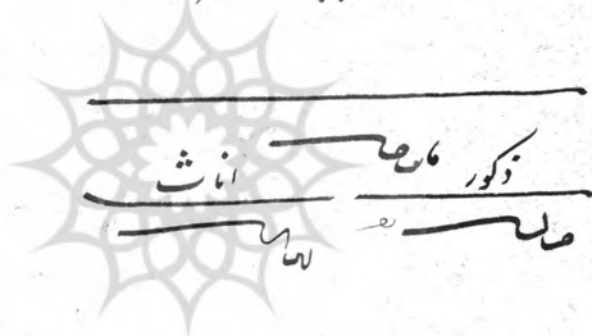
بسم الله تعالی

بر حسب اثنان سر اسیر شاره بندگان علیحضرت فلک
رفت شاهنشاه کمشان درگاه پادشاه اسلام و
اسلامیان پناه و ارای تاج و تخت یکن فرمانفرمای
هفت اقلیم زمین نقاوه دو دمان کیان نوباد
خاندان پیشدادیان ملک الملوک عرب و عجم
مالک ممالک ترک و دیلم منبع احلم و ایحیا مجسم
العدل و العطا، المصباح الصباح و الرواح
منفتح الفلاح و النجاح سلطان السلاطین

قرآن

صفحه اول نسخه

وامروز آنچه از اولاد و بنایر و نتایج
شاهنشاه شهید از ذکور و انانث
موجود است یکصد و پنجاه و نه نفر لاله

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

برگ آخر نسخه